

ANDREAS HEDBERG

Besluten som formade vår bild av Viktor Rydberg. Planeringen av Skrifter-serien 1896–99

Diagrammet på sidan 16 visar utgivningen av Viktor Rydbergs verk under 1900-talet. Med dess hjälp kan vi sluta oss till att författarskapets storhetstid, åtminstone vad gäller antalet utgåvor på den svenska bokmarknaden, var relativt begränsad och inföll under åren 1915–1930 (med undantag för en kort period mot slutet av 1940-talet). Utgivningens toppar och dalar beror framför allt på affärsmässiga prioriteringar hos Albert Bonniers förlag, som under de första femtio åren efter Rydbergs död hade ensamrätt till författarskapet. En god efterfrågan snabbade förstås på utgivningen, men den påverkades också av förändrade utgivningsstrategier.

En bidragande faktor till 1920-talets utgivningshausse (sammanlagt 104 utgåvor, att jämföra med 39 seklets första decennium), var en avgörande nyhet inom bokbranschen: avbetalningshandeln. Bonniers startade sin avdelning för avbetalningsköp 1912 och redan 1923 stod avbetalningshandeln för en dryg femtedel av förlagets totala försäljning. Denna utveckling gynnade seriepublicering. Tack vare avbetalningsmetoden kunde förlagen sälja större verk och längre serier. Böckerna försågs med påkostad utstyrsel som skulle väcka kundens intresse. Eftersom förlagets agenter dessutom hade provision på försäljningen, tjänade de mest på att sälja så långa serier som möjligt, gärna i dyrbara band. Det är därför naturligt att svenska klassiker kom att spela en stor roll.

Under 1920-talet lanserade Bonniers, utöver Rydbergs samlade verk, liknande serier med andra författares skrifter: Carl Jonas Love Almqvists *Samlade skrifter* (21 volymer, 1920–38), Erik Johan Stagnelius *Valda skrifter* (1–2, 1923) och P. D. A.

Atterboms Valda skrifter (1–6, 1927–29). Samtidigt utgavs på Norstedts förlag Esaias Tegnér's (1–10, 1918–25) och Erik Gustaf Geijers Samlade skrifter (1–13, 1923–31). Avbetalningshandeln innebar alltså en stor mängd nytryck av Rydbergs verk. Men nytrycken baserades på ett tjugo år gammalt urval, Karl Warburgs serie Skrifter (1896–99), som därmed, under denna intensiva utgivningsperiod, kom att forma eftervärldens bild av Viktor Rydberg. Det här är historien om hur denna skriftserie kom till, och hur Bonniers fick ensamrätt till författarskapet.

"Hjälp mig!". Susen Rydbergs brev till Karl Warburg

Att Viktor Rydbergs verk skulle bli föremål för en serie Samlade skrifter verkar ha tagits för givet redan vid hans död i september 1895. Susen Rydberg uppvaktades med anbud från flera intresserade förläggare. Dessutom fick hon sinsemellan motstridiga råd från den döde makens vänner.

Den 15 januari 1896 skrev hon till Karl Warburg – som ju till slut skulle komma att redigera skriftserien – för att be om råd. Brevet inleds i upprörd ton: "Käre vän! Jag fruktar att snart råka i ett svårt dilemma och ber: hjälp mig!"¹ Av fortsättningen på det sex sidor långa brevet framgår att Bonniers förlag är den starkaste kandidaten i förhandlingarna om utgivningsrätten. Susen anser att Albert Bonnier på senare tid varit "mycket hygglig" mot henne och Viktor. Hon skriver: "Vill han [Bonnier], på antagliga villkor göra upp saken, bör han ha företräde, har jag inte rätt däri?"² För Bonnier talar förstås också att hans förlag redan utgivit flera av Rydbergs verk. Kontrakten för dessa gällde visserligen endast för en (i vissa fall två) utgåvor, men samarbetet mellan författare och förläggare var redan etablerat.³

¹ Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

² Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

³ Kontrakt mellan Viktor Rydberg och Albert Bonniers förlag, 23.5.1881.

Trots detta, framgår det av brevet från den 15 januari, har Viktors vänner, Gustaf Retzius och Hans Forssell, rått Susen att inte ta något förhastat beslut, eftersom vilken förläggare som helst skulle vilja ha "affären". Retzius, som sägs ha "föga sympathy för Bonnier", har föreslagit Norstedt & Söner.⁴ Samtidigt – vilket ytterligare komplicerade frågan – har Susen fått anbud från familjen Hedlund i Göteborg. Torsten Hedlund, son till Viktor Rydbergs store gynnare S. A. Hedlund, var också intresserad av uppdraget. Men för Torstens "kapacitet" säger sig Susen ha "i allmänhet föga förtroende". För "distribution och expediering" krävs, menar hon, "en erfaren och energisk ledning". Bonniers förlag har härvidlag visat sig skickligare: när de tidigare övertagit arbeten som först utgivits av Torsten Hedlund har dessa fått "en påtagligt hastigare åtgång".⁵ Också Susens bror, Victor Hasselblad, har rått henne att vänligt avböja Torstens förslag. Men hon tvekar: "farbror Sven [S. A. Hedlund] vågar jag ej såra i denna hans kanske ömtåligaste punkt – det kunde ha ödesdigra följder".⁶ I brevet till Warburg skriver Susen också något om sina egna önskemål. Hon betonar att "den pekuniära sidan är icke här den viktigaste". Mest angeläget för henne är "att Viktors arbeten bli på bästa sätt tillgängliga för en så stor allmänhet som möjligt".⁷

Warburgs svarsbrev anlände till Villa Ekeliden i Djursholm den 20 januari, men finns ej bevarat. När Susen samma kväll skriver tillbaka ångrar hon sin "häftighet sist" och säger sig vilja ha "det mesta om Torsten osagd".⁸ Hon frågar oroligt om Warburg "enligt öfverenskommelse" förstört brevet av den 15 januari, och ber honom att också glömma dess innehåll – uppmaningar som adressaten uppenbarligen inte hörsammat. (I ett senare brev till Karl Warburg, daterat den 5 december 1896

⁴ Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

⁵ Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

⁶ Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

⁷ Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

⁸ Susen Rydberg till Karl Warburg, 20.1.1896.

förnyar Susen Rydberg sin begäran om att deras brevväxling skall förstöras: "Karl, jag hoppas du är så hygglig och påminner dig att du gifvit mig ditt löfte, ett allvarligt högtidligt löfte, att när du läst mina bref, förstöra dem. Endast på detta villkor törs jag skicka dig såna här slarfviga skriblerier, måste eljest göra det på omvägar, hör du! Låt världen vara så okunnig som möjligt om hurudan Viktor Rydbergs Syssi verkligen var - låt hvar och en fritt fantisera; därmed göra vi världen den bästa tjänsten." I marginalen har Warburg med blyerts skrivit ett par frågetecken, som om han inte kan komma ihåg att han lämnat något löfte i frågan. Här står också "Kan ej" (överstruket) och "allt för anspråkslöst Ett gott hufvud och ett än bättre hjerta".)

I brevet från den 20 januari skriver Susen lättad att "'saken' [...] tagit ett betydande steg framåt". Albert Bonnier har personligen besökt henne och lämnat ett förslag till kontrakt och samtidigt lovat sända en kopia till "farbror Sven" i Göteborg. Dessutom är hon just hemkommen från en middag hos Gustaf Retzius, som inte haft några avgörande invändningar, utan tvärtom tyckt att Bonnier "bjudit *bra*". Trots detta finner hon det fortsatt "plågsamt" att "köpslå om Viktors arbeten". S. A. Hedlund har låtit henne förstå att hon "visat [sig] nog likgiltig för sakens affärssida", som hon inte haft "rättighet att negligera" med tanke på det stora antalet anbud. Men "[f]ör egen del", skriver hon nu, "har jag aldrig tänkt på att gå ifrån B[onnier]. om jag ej för farbrors [S. A. Hedlunds] skull måst ge Torsten företräde".⁹ Att låta konkurrenterna lämna anbud var, förklarar hon, "blott ämnadt som ett slags tumskruf på B[onnier]".

I nästa brev, daterat den 2 februari, har förutsättningarna ånyo ändrats. Dagen efter middagen hos Retzius har Susen fått telefonbud med beskedet att de "nödvändigt" måste talas vid på nytt innan kontraktet undertecknas.¹⁰ Vid deras möte har Retzius sedan förklarat att han "vid närmare besinning

⁹ Susen Rydberg till Karl Warburg, 20.1.1896.

¹⁰ Susen Rydberg till Karl Warburg, 2.2.1896.

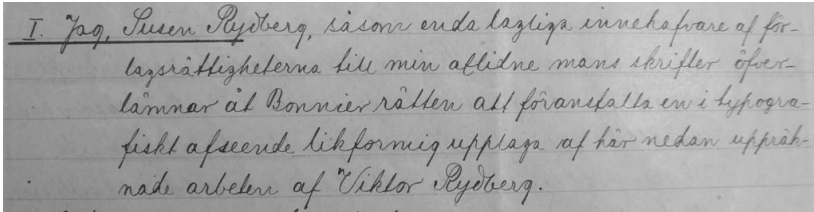
icke velat ta på sitt ansvar [...] att ha tillstyrkt antagandet av B[onnier]s förslag, utan att först rådfråga någon sakkunnig".¹¹ Från Gustaf Birger Anders Holm, verkställande direktör för Sveriges då största förlag Norstedt & Söner samt Albert Bonniers främste rival, har han på egen hand utverkat ett högre bud än Bonniers, med åtföljande löfte att trycka en del av upplagan "på riktigt fint godt papper, som skulle stå sig 'i alla tider' ".¹² Fru Rydberg har avböjt, men undrar nu om inte Bonnier kan bjuda högre, om han får veta att han har konkurrens.

Karl Warburgs svar anlände till Ekeliden den 19 februari, men tycks inte ha innehållit några tydliga råd i frågan. Susen svarar omedelbart och avslutar sitt brev med ännu en bön om hjälp: "Käre Karl, säg mig nu blott med ett par ord om jag skall skriva under B[onnier]s kontrakt sådant det nu föreligger, eller icke".¹³ Inte heller denna gång finns Warburgs svarsbrev bevarat. Nästa brev från Susen är daterat den 25 mars. Då säger hon sig redan ha börjat sända korrektur till Bonniers förlag. Någon gång mellan den 19 februari och den 25 mars bör Warburg eller Hedlund ha uppmanat Susen att skriva på kontraktet – som är daterat redan den 14 februari (!) – vilket sedan också skett. (I *Bonniers. En bokhandlarefamilj* beskriver Karl Otto Bonnier förhandlingarna med Susen Rydberg – i rätt skarp kontrast till hennes brevväxling med Warburg – som en okomplicerad affär. Det var, skriver han, "en hederssak för förlaget" att utge Skrifter, och "[e]n överenskommelse kom också omedelbart till stånd – som alltid dittills med S. A. Hedlund som mellanman".)

¹¹ Susen Rydberg till Karl Warburg, 2.2.1896.

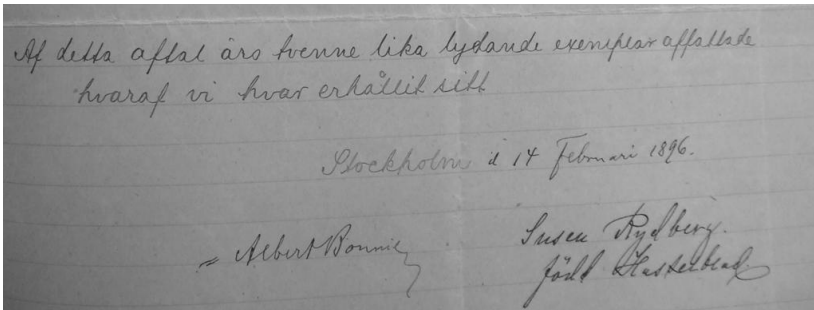
¹² Susen Rydberg till Karl Warburg, 2.2.1896.

¹³ Susen Rydberg till Karl Warburg, 19.2.1896.

I. Jag, Susen Rydberg, såsom enda lagliga innehafvare af förlagsrättigheterna till min allidne mans skrifter öfverlämnar åt Bonniers rättens att föranefatta en i typografiskt afseende likformig upplaga af här nedan uppräknade arbeten af Viktor Rydberg.

Den inledande paragrafen till kontraktet om utgivningen av *Skrifter*

Af detta aftal äro tvänne lika lydande exemplar affställda
hvaraf vi hvar erhållit sitt

Stockholm d 14 Februari 1896.

Albert Bonnier
Susen Rydberg
född Rindsköld

Albert Bonniers och Susen Rydbergs underskrifter på kontraktet

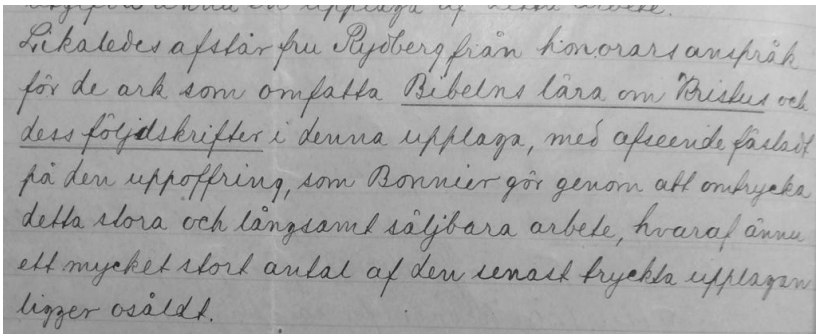
Urval och formgivning

När valet slutligen föll på Albert Bonnier som förläggare till *Skrifter*-serien innebar det att Rydbergs författarskap knöts till ett mindre men mer progressivt förlag än Norstedts. Bland Bonniers förlagsprodukter fanns bl.a. Strindbergs *Giftas*-noveller, vilka orsakade sedlighetsdebatten som blev den tändande gnistan för schismen inom Svenska Bokförläggarföreningen och därmed för konflikten mellan Albert Bonnier och den mer konservative G. B. A. Holm.

I kontraktet mellan Susen Rydberg och Bonnier framgår vilka titlar som skall ingå i serien, men också hur volymerna skall formgivas. Upplagan skall vara "i typografiskt afseende likformig" med "format och sats som den första upplagan af *Varia I* [som utkommit året före Rydbergs död]". Bonnier förbinder sig att trycka 7 000 kompletta exemplar av denna

första utgåva. Änkans honorar skall uppgå till 100 kronor per sextonsidigt tryckark. Bonnier förbinder sig vidare att utgiva serien häftesvis i en "godtköpsupplaga" till ett försäljningspris av cirka trettio kronor för samtliga delar eller tio öre per sextonsidigt tryckark. Vad gäller *Bibelns lära om Kristus* infogas ett särskilt villkor: Susen Rydberg avstår här från alla anspråk på honorar "med afseende fästadt på den uppoffring, som Bonnier gör genom att omtrycka detta stora och långsamt säljande arbete, hvaraf ännu ett mycket stort antal af den senast tryckta upplagan ligger osåldt".¹⁴

Vidare skall *Romerska dagar* och *Fribytaren på Östersjön* - vilka tidigare givits ut på andra förlag än Bonniers - infogas i serien "för den händelse att öfverenskommelse med hittills varande förläggare kan träffas".

Likaledes afstår fru Rydberg från honorars anspråk för de ark som omfatta Bibelns lära om Kristus och dess följdskrifter i denna upplaga, med afseende fästadt på den uppoffring, som Bonnier gör genom att omtrycka detta stora och långsamt säljbara arbete, hvaraf ännu ett mycket stort antal af den senast tryckta upplagan ligger osåldt.

Förbehållet om *Bibelns lära om Kristus*

Den 25 mars 1896 skriver Susen Rydberg till Karl Warburg om Hugo Gebers rättigheter till *Romerska dagar*: "Med Geber bör väl saken lätt nog kunna arrangeras, föreställer jag mig. Jag har hans kontrakt och han har icke någon som helst rätt till mer än den 1892 tryckta upplagan i 1500 exemplar och 50 friexemplar därutöfver." I april 1896 undertecknade Geber ett

¹⁴ Bonniers hade låtit trycka en ny upplaga av *Bibelns lära om Kristus* hade så sent som 1893. Förbehållet i kontraktet gällde förstås bara denna första upplaga av Skrifter.

kontrakt där han avsåde sig alla rättigheter till uppsatserna i *Romerska dagar*, mot en ersättning av 1000 kr (som han mottog den 1 december samma år). I Karl Otto Bonniers *Bonniers. En bokhandlarefamilj* framgår att Albert Bonnier redan 1877 – då *Romerska dagar* utgavs i en första upplaga hos Joseph Seligmann & Co – betraktade det som ett ”streck i räkningen”; redan då önskade han att Rydbergs ”samtliga arbeten måtte få inregistreras bland [Bonniers] förlagsartiklar”. Med Hjalmar Ewerlöf, som tidigare haft rättigheterna till *Fribytare på Östersjön*, tycks kommunikationerna ha varit mer komplicerade. I brevet den 25 mars kallar Susen honom får ”krångelbytta” och den 29 mars skriver hon att hans beteende i förhandlingarna varit ”orimligt” och ”ohemult”. *Fribytare på Östersjön* inkluderades slutligen i *Skrifter*, som nummer fyra i serien. *Romerska dagar* ingår i den nionde delen, *Romerske kejsare i marmor samt andra uppsatser i konst*.

Susen Rydbergs krav

Kontraktet med Bonniers förlag är typiskt för ett författarskap med stark ställning på bokmarknaden vid slutet av 1800-talet. Anmärkningsvärt är att Susen Rydberg tycks ha ställt särskilda krav på två punkter: serien skulle bli så komplett som möjligt – även svårsålda verk skulle inkluderas – och priserna per volym skulle vara förhållandevis låga.¹⁵ I sitt brev till Karl Warburg den 15 januari 1896 skriver hon att ”det vore ett misstag om man ur den billiga upplagan uteslöte de s.k. mindre populära sakerna, ty jag undrar om icke de, som köpa de dyra böckerna, i allmänhet äro de mest tankelate?”.¹⁶ Sammanfattningsvis är kontraktet resultatet av en kompromiss mellan förlagets strävan att ge ut det som kunde förvän-

¹⁵ Arkpriset för *Skrifter* innebar en halvering av priset för det senast utgivna Rydberg-verket i bokform, *Varia* (1894).

¹⁶ Susen Rydberg till Karl Warburg, 15.1.1896.

tas sälja bäst på marknaden och änkans vilja att förmedla författarskapet så fullständigt som möjligt.

Kontraktet från den 14 februari 1896 gäller endast en första utgåva om 7 000 exemplar av Rydbergs Skrifter. Följaktligen måste Bonniers inför varje nytryck återigen vända sig till änkan – och senare till hennes sterbhus – för undertecknande av ett nytt kontrakt. Skrivningarna i dessa dokument blir emellertid alltmer stereotypa, och ju längre samarbetet pågick desto tydligare blev det att kontraktsförfarandet av båda parter betraktades som en formalitet. Det blev därmed alltmer osannolikt att Susen Rydberg skulle vända sig till någon annan förläggare än Bonniers, särskilt som spridningen av Rydbergs verk förblev god.

Utgivning och distribution av skriftserien

Den första serien Skrifter, redigerad av professor Karl Warburg, började utges 1896, i följande fjorton delar:

1. *Dikter*
2. *Faust och Fauststudier*
- 3 [1–2]. *De vandrande djäknarne. Singoalla*
4. *Fribytaren på Östersjön*
- 5–6. *Den siste athenaren*
7. *Vapensmeden*
8. *Sägner, berättelser och skisser*
9. *Romerske kejsare i marmor samt andra uppsatser i konst*
10. *Bibelns lära om Kristus*
11. *Medeltidens magi*
12. *Fädernas gudasaga*
13. *Varia, 1*
14. *Varia, 2*

Förlagets ursprungliga plan tycks ha varit att ge ut serien i 60 häften (med fem ark i varje, dvs. 80 s.) à 50 öre. Slutsumman för prenumeranten skulle då bli exakt 30 kr, i överensstämmelse med det ursprungliga kontraktet. Den 4 april 1896 pre-

senterade Albert Bonnier Skrifter-serien i *Svensk Bokhandels-Tidning*. Han talar där om ett subscriptionsarbete för vilket "han tror [sig] kunna påräkna herrar bokhandlares synnerlige intresse". Det första häftet fanns till försäljning under den sista veckan i april. I december samma år hade 15 häften utgivits. Så snart samtliga ark av en volym distribuerats erbjöd Bonniers också denna volym till särskild försäljning, men då med förhöjt pris. *Fribytare*n på Östersjön utgavs till exempel i sju häften och kostade alltså sammanlagt 3,50 kr för prenumeranten. När romanen i månadsskiftet november-december 1896 utgavs i bokform, som den fjärde volymen i serien, kostade den 4,25 kr i förlagets billigaste utförande. Efterhand som Warburgs redigering framskred blev det tydligt att 60 häften inte skulle räcka till för att rymma hela Skrifter-serien. Sluthäftet, som utgavs i november 1899, fick nummer 69.

Warburgs serie blev grunden för Bonniers Rydberg-utgivning. Andra verk av Rydberg - till exempel de kulturhistoriska föreläsningarna i sex band (1903-1906) - utgavs i samma gulddekorerade klotband som Skrifter. Detsamma gällde Karl Warburgs stora biografi i två band, *Viktor Rydberg. En lefnads-teckning* (1900). Den läsare som köpt skriftserien uppmuntrades därmed att komplettera sin samling med nytillkomna titlar.

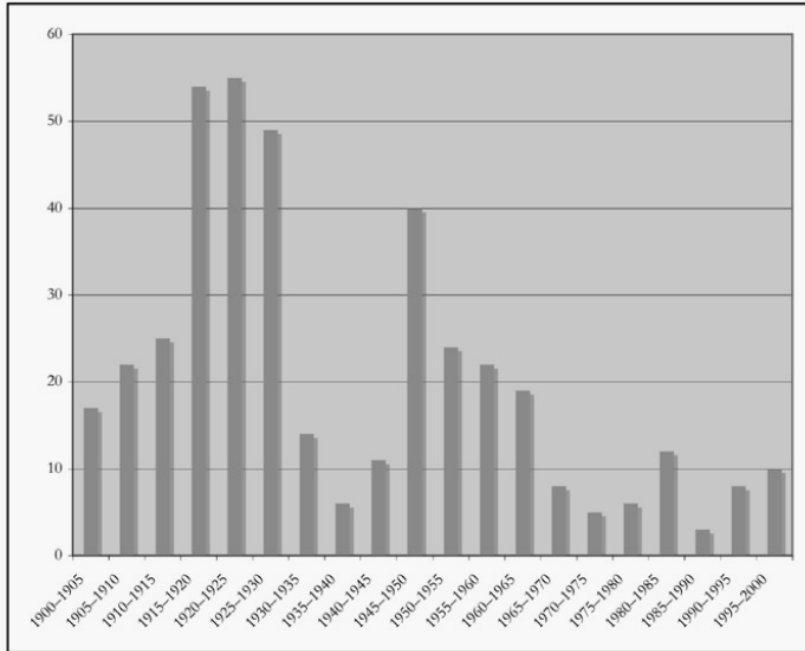
I kontraktens skrivningar framgår att Susen Rydberg fortsatte sin strävan att gynna spridningen av sin avlidne makes skrifter genom att hålla nere priset på häften och böcker. Bonniers förbinder sig i flera fall "att ej åsätta den nya upplagan ett högre boklådspris än det som gällde för den närmast föregående af samma bok". Dessutom lovar förlaget att "så länge köpare af Viktor Rydbergs Skrifter i häften anmäla sig, tillhandahålla sagda arbete åt sådana köpare till det ursprungliga subscriptionspriset tio (10) öre pr ark". Susen Rydbergs förhållandevis starka förhandlingsposition framgår också av kontraktet för Bonniers utgåva av Rydbergs filosofiska föreläsningar. Volymerna skall "[t]ill sitt formats höjd och

bredd [...] vara i likhet med den på Bonniers förlag utkommande upplagan af Viktor Rydbergs Skrifter, men trycket skall vara med större, redig s.k. Cicerostil" och det extra tjocka pappret skall vara "i en gulaktig för ögonen behaglig ton enligt af fru Rydberg bestämd färg".

Etablerandet av en "Rydbergsk kanon"

Karl Warburgs skriftserie har förblivit den mest kompletta samlingen av Rydbergs verk. Det enda större arbete som saknades var *Undersökningar i germanisk mytologi*, vars omfång gjorde det näst intill omöjligt att inkludera i en skriftserie (dessutom var denna studie tänkt för en helt annan publik, i första hand den rent vetenskapliga).

Rydbergs följetongsromaner från *Jönköpingsbladet* (tryckta i tidningen 1848–1851, men aldrig utgivna i bokform under hans livstid) saknades också. Dessa uteslutanden är måhända inte särskilt överraskande, men de har ändå bidragit till att forma "den Rydbergska kanon". Desto mer anmärkningsvärt är kanske att följetongsberättelsen *De vandrande djäknarne* (1856) – som Rydberg, trots erbjudanden, vägrade ge ut under sin livstid – inkluderats i skriftserien, och därmed matats in i Bonniers stora distributionsapparat. Det är dessa prioriteringar och kompromisser, gjorda i samarbete mellan en liten grupp människor vid 1800-talets slut – i första hand Albert Bonnier, Susen Rydberg och Karl Warburg – som legat till grund för vår bild av författaren Viktor Rydberg.

Antal utgåvor av Viktor Rydbergs verk per 5-årsperiod 1900–2000

Susen Rydbergs brev till Karl Warburg finns i Kungl. bibliotekets Viktor Rydberg-samling (KB:L40). Kontrakten mellan Susen Rydberg och Albert Bonniers förlag finns i Göteborgs universitetsbiblioteks Hedlund-samling.

Uppsatsen bygger på ett avsnitt i min avhandling *En strid för det som borde vara* (2012).